

לעבודה ולשומרה

ויקח ה' אלהים את האדם ויניחם בגן עדן לעבדה ולשמרה: (בראשית ב טו).¹

ספרי דברים פסקא מא ד"ה ולעבדו

"ולעבדו", זה תלמוד. אתה אומר זה תלמוד, או אינו אלא עבודה? הרי הוא אומר: "ויקח ה' אלהים את האדם ויניחם בגן עדן לעבדה ולשמרה" (בראשית ב טו) - וכי מה עבודה לשעבר ומה שמירה לשעבר? הא למדת: לעבדה - זה תלמוד, ולשמרה - אלו מצוות.²

בראשית רבה טז ה

"ויניחם בגן עדן" - ר' יודן ור' ברכיה. רבי יודן אמר: הניח לו והגן עליו ועדנו מכל אילני גן עדן. רבי ברכיה אמר: להניחו ולהגן עליו ולעדנו מכל אילני גן עדן. "ויניחם" - נתן לו מצות שבת, כמו שאתה אומר: "ויניח ביום השביעי" (שמות כ א). "לעבדה" - ששת ימים תעבוד, "ולשמרה" - שמור את יום השבת לקדשו (דברים ה יב).³

דבר אחר: "לעבדה ולשמרה" - אלו הקרבנות, שנאמר: "תעבדון את האלהים" (שמות ג), וכתוב: "תשמרו להקריב לי במועדו" (במדבר כח).⁴

אבן עזרא בראשית פרק ב פסוק טו

והאומרים כי לעבדה ולשמרה שב אל האדמה,⁵ איך יתכן לעבוד ולשמור מקום גדול ממקום קטן? ואחר שחטא והוציאו לעבוד את האדמה, וכבר היה עובד האדמה! רק פירוש "לעבדה" - על הגן שמפריא יאכל, ואחר שחטא שב לאכול את עשב השדה, והוא הלחם. וטעם "לעבדה" - להשקות הגן. "ולשמרה" - מכל החיות שלא יכנסו שם ויטנפוהו.⁶

רמב"ן בראשית פרק ב פסוק ח

¹ הקב"ה יוצר את האדם ודואג לו למקום בטוח ומוגן בו הוא, לכאורה, לא צריך לעשות שום דבר, ככתוב: "ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר". אז מה פירוש "לעובדה ולשומרה"? מה עבודה ומה שמירה יש בגן עדן? באותה מידה ניתן לשאול גם מפסוק ה באותו פרק: "וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ ואדם אין לעבד את הארץ". אין אדם שיעבוד את האדמה, לפיכך לא יורד גשם ולפיכך אין צמחייה בעולם. ראה המדרשים על פסוק זה והסמוך לו: "ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה" הקושרים את האדם עם האדמה ועם הגשם. ואפשר גם לשאול מפסוקים בפרק א כגון: "פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשוה וכו'", "אך זה בסיפור הבריאה הראשון ואנו בשני.

² מדרש ספרי מציג בבירור את הגישה הערכית מוסרית הרואה בעבודת ה' ובלימוד התורה את מטרת כל הבריאה, וכיון שבגן העדן לא היה על האדם לטרוח ולדאוג למחייתו, יכול היה, ומצווה היה, לעסוק בצד הרוחני של החיים. לגישה זו יש סמך במקרא. מיד לאחר הפסוק: "לעובדה ולשומרה", בא הפסוק של הציווי לא לאכול מעץ הדעת: "ויקח ה' אלהים את האדם ויניחם בגן עדן לעבדה ולשמרה: ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל: ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל וכו'". חיים אידייליים מעין זה חוזרים אולי בנדודי ישראל במדבר שאמנם לא היה בדיוק גן עדן, אבל המזון וההגנה והשמירה היו זמינים בכל עת ועליו אמרו חז"ל: "לא ניתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן". ראה דברינו [טעם המן](#) בפרשת בשלח.

³ מדרש זה מציג גישה קצת מורכבת יותר. מחד גיסא, כמו מדרש ספרי לעיל, הגישה הערכית מוסרית הרואה במטרת כל הבריאה את עבודת ה' ואת לימוד התורה. אבל מאידך, גם עבודה במשמעותה הרגילה. שהרי אין מנוחה בלי עבודה שקדמה לה ואין שבת בלי ששת ימי המעשה! ראה דברינו [ששת ימים תעשה מלאכה](#) בפרשת אמור. אפשר גם שבגישה דו-ערכית זו אנחנו שומעים את הד המחלוקת על ואספת דגן בין רבי ישמעאל ורבי שמעון בר יוחאי וגם חזרה לנושא דור אוכלי המן. ראה דברינו [ואספת דגן](#) בפרשת עקב.

⁴ "לעבדה" מהפסוק בשמות ג במעמד הסנה (ברמז לקרבנות של שמות פרק כד לפני או אחרי מעמד הר סיני), ו"לשומרה" מהפסוקים בפרשת קרבנות המועדות בפרשת פנחס. זה לפני מעמד הר סיני וזה לאחריו. החיבור בין שניהם הוא שיוצר את הדרשה. דעה זו מחזירה אותנו למדרש הראשון. האדם לא צריך לעשות שום עבודה אנושית-יצירתית בגן עדן, רק להקריב קרבנות, או להתפלל שגם זו עבודה. וזה מחזיר אותנו להערה 1 לעיל על שלא ירד גשם עד שהאדם לא התפלל או הקריב קרבנות (קרבנות חג הסוכות המרובים בתקווה לשנה גשומה). אפשר שמדרש קטן זה מקפל בתוכו את ההשקפה האידיילית של עבודת בית המקדש שהיא שמחזיקה את קיום העולם וגם בה יש מעין ניסיון לחזור לגן העדן.

⁵ היינו לעבוד ולשמור את האדמה.

⁶ אבן עזרא לא מוכן לקבל את הדעה ש"לעבדה ולשומרה" פירושו שהאדם היה "עובד אדמה" בגן עדן. איך אפשר שישמור על האדמה כולה (מקום גדול), כאשר הוא תחום בגן עדן (מקום קטן)? ואיך אפשר לומר שהיה "עובד אדמה" בגן עדן, כאשר אנחנו יודעים שהאדם הפך להיות עובד אדמה רק אחרי הגירוש מגן עדן? אבל פטור בלא עבודה כלל אי אפשר ולכן עבודתו של אדם שם הייתה לשמור שהחיות לא יטנפו את הגן, ולדאוג להשקותו ובזכות זה יאכל מפירותיו. גם את גן עדן צריך אדם להשקות. מה שמחזיר אותנו להערה 1 לעיל ונותן לה תשובה. ראה גם פירושו של אבן עזרא לפרק ב פסוק י "ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן". עוד שים לב להערת אבן עזרא על "עשב השדה הוא הלחם", נושא שנראה ברמב"ן להלן רק בהיפוך גמור.

והנה אילני גן עדן גזר בהם לעשות ענף ולשאת פרי לעד לעולם, לא יזקין בארץ שורשם, ובעפר לא ימות גזעם,⁷ אין צריכין לעובד וזומר. שאילו היו צריכין עבודה, אחרי שגורש האדם משם מי עבד אותם:⁸ גם זה טעם "ויטע ה' אלהים", שהיו מטעו מעשה ידיו וקיימים לעולמים ... אם כן מה טעם "ויניחחו בגן עדן לעבדה ולשמרה"? שהניחו שם להיות זורע לו חטים ומיני תבואות וכל עשב זורע זרע וערוגות הבשמים, וקוצר ותולש ואוכל כרצונו. וזה טעם "לעבדה ולשמרה" - לעבוד אדמת הגן הערוגות שיעשה שם, כי הגן שהם האילנות לא יעבדו.⁹ ורבותינו נתעוררו בזה, אמרו בבראשית רבה (טז ה) לעבדה ולשמרה, אלו הקרבנות ... והכונה להם בזה לומר כי הצמחים וכל בעלי חיים צריכים לכוחות הראשונות [ס"א העליונות] ומהם יבוא להם הגידול, ובקרבנות יהיה משך הברכה לעליונים ומהם לצמחי גן עדן, ומהם יהיו ויחיו לעולם בגשמי רצון וברכה שיגדלו בה, כמו שאמרו (ב"ר טו א) ישבעו עצי ה' ארזי לבנון אשר נטע (תהלים קד טז).¹⁰

אבות דרבי נתן נוסחא ב פרק כא

"אהוב את המלאכה" - חייב אדם להיות אוהב את המלאכה ועוסק במלאכה. והלא דברים קל וחומר. ומה אם הקב"ה שלו עולם ומלואו לא ברא אותו אלא בדבר, שנאמר: "בדבר ה' שמים נעשו" (תהלים לג ו), והוא כתיב שעשה מלאכה, שנאמר: "מכל מלאכתו אשר עשה" (בראשית ב ב), בני אדם על אחת כמה וכמה.¹¹ רבי אליעזר אומר: גדולה היא מלאכה שאפילו אדם הראשון לא טעם כלום אלא עד שעשה מלאכה, שנאמר: "ויניחחו בגן עדן לעבדה ולשמרה" (שם שם ט"ו). וכי עבודה היה צריך? או שמירה היה צריך? אלא לעמוד על דבריו, שנאמר: "את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד" (דברים ו יג) וזהו עבודה. וכן הוא אומר: "ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם" (שם ה א) וזהו שמירה. ועוד היה רבי אליעזר אומר: גדולה היא מלאכה, שכשם שנצטוו ישראל על השבת, כך נצטוו על המלאכה, שנאמר: "ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך" (שמות כ ח). רבי אומר: גדולה היא מלאכה, שכל מי שאינו עוסק במלאכה בני אדם משיחין בו: מנין איש פלוני אוכל? מנין הוא שותה? משל למה"ד? לאשה שאין לה בעל והיא מתקשטת ויוצאה לשוק ובני אדם משיחין בה. כך, כל מי שאינו עוסק במלאכה בני אדם משיחין בו. ועוד היה רבי אומר: גדולה היא מלאכה שכל מי שהוא עוסק במלאכה אין ידו חסרה פרוטה לעולם:

רבי יוסי אומר: גדולה היא מלאכה שלא שרתה שכינה על ישראל עד שעשו מלאכה, שנאמר: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (שם כה ח). ועוד אמר רבי יוסי: גדולה היא מלאכה, שכל מי שאינו עוסק במלאכה הרי זה מתחייב בנפשו. כאי זה צד? היה בטל ביום הראשון וביום השני ואין לו מה יאכל והיו בידו מעות הקדש ואכל, הרי זה מתחייב בנפשו. מי גרם לו להתחייב בנפשו? על שלא היה עוסק במלאכה: רבי מאיר אומר: גדולה היא מלאכה שכל מי שאינו עושה מלאכה בחול סופו לעשותה בשבת. כאי זה צד? היה בטל ביום ראשון וביום שני אין לו מה יאכל, הלך וגנב. תפשוהו ומסרוהו למלכות והטילוהו לעשות מלאכה

⁷ בהשאלה ברורה לפסוקים באיוב יד ז-ח: "כי יש לגעץ תקנה אם יפרת ועוד יחליף יניקתו לא תחדל: אם יזקין בארץ שרשו ובעפר ימות גזעו". אבל האדם לא כן, אין לו תקווה, ראה שם.

⁸ רמב"ן דואג מה יהיה עם גן עדן אחרי שהאדם גורש משם. האם הוא באמת חושב שמקום זה קיים עדיין 'אי שם'? רמב"ן מציע את הפירוש שאמנם אין עבודה באילנות גן העדן, אין אלה צריכים שום השקיה, זמירה וכו'. אבל יש 'לעובדה ולשמרה' בעבודות חקלאיות אחרות שאין הגן מצמיח מעצמו. ראה ההבדל הגדול בינו ובין אבן עזרא לעיל ביחס לצמחייה החולפת (חד-שנית) כמיני דגן ותבואות, ירקות ואפילו תבלינים (בשמים). אבן עזרא רואה בעצם הצריכה שלהם חלק מעונש הגירוש מגן העדן - גירוש מחיים שקיומם רק על פירות האילנות ללא צורך בשום תזונה נוספת. רמב"ן לעומתו, מכיר בערך מזונות אלה שהם מאבות המזון ואיך אפשר בלי חמשת מיני דגן? הגירוש מגן עדן רק גרם לכך שבועת אפיים נסתפק מהם, מה שנעשה בעבודה לא-קשה של 'לעבדה ולשמרה' בגן עדן.

⁹ לאחר שהציע את פירושו על דרך הפשט (אם יש בכלל פשט בענייני גן עדן), מביא רמב"ן את דברי מדרש בראשית רבה לעיל ומפליג על כנפיו אל תורת הסוד לפיה הקרבנות הם אשר מחברים את הכוחות העליונים אל הבריאה הארצית: הצומח והחי, הזקוקה לכוח הגידול שבא מלמעלה, וכדבריו בהמשך שם: "אמר רבי חנינא: ישבעו חייהן, ישבעו מימיהן, ישבעו מטעתן, כי חייהן יסודותם העליונים, ומימיהם" אוצרו הטוב המוריד הגשם, "ומטעתן" כוחם בשמים. "עבודה" זו הייתה גם בגן עדן.

¹¹ ברוך אומר ועושה, שהקב"ה דבורו הוא עשייה ומאמרו הוא בריאה. ראה מאמר חז"ל, אבות ה א: "בעשרה מאמרות נברא העולם ... בלא עמל ויגיעה". ובכ"ז, למרות שבמאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם, נוקטת התורה לשון עשייה לגבי הקב"ה. אין זה, אפוא, אלא כדי ללמד את האדם את חשיבות המלאכה והעשייה - לעובדה ולשמרה. וזו גם התשובה לבן זומא שהרעיש עולמות על שכתוב "ויעש", "ויעש" בפרשת הבריאה שכולה הייתה במאמרו. ראה בראשית רבה ד ו: "ויעש אלהים את הרקיע, זה אחד מן המקראות שהרעיש בן זומא את העולם, ויעש אתמהא, והלא במאמר הן הוי (תהלים לג) בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם". ושם אין המדרש נותן תשובה לבן זומא. אבות דרבי נתן כאן הוא התשובה לבן זומא.

בשבת. מי גרם לו לעשות מלאכה בשבת? על שלא עשה מלאכה בחול. רבי יהודה אומר: גדולה מלאכה שאין אדם מת אלא מתוך הבטלה.¹²

מסכת שבת דף קנ עמוד א

ותנא דבי מנשה: משדכין על התינוקות ליארס בשבת, ועל התינוק ללמדו ספר וללמדו אומנות. - אמר קרא ממצוא חפצך ודבר דבר, חפצך - אסורים, חפצי שמים - מותרין.¹³

שבת שלום
ולהתחיל מבראשית
מחלקי המים

¹² מדרש זה הוא שיר הלל למלאכה וחשיבותה. הוא מזכיר גם את "לעובדה ולשומרה" בדומה לבראשית רבה לעיל, אך עיקר האסמכתא היא בסופו של דבר מהפסוקים בפרשת בראשית בבריאת העולם: "וישבת ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה" ומן הפסוקים בעשרת הדברות (או שמא מן הפסוקים בפרשת ויקהל או כי תשא העוסקים בשבת). ראה דברינו [ששת ימים תיעשה מלאכה](#) בפרשת אמור.

¹³ על מנת לעסוק במלאכה יש ללמוד אותה. והיא אחת ממצוות האב על הבן בדומה לחובה למול את הבן, לפדותו וכו'. ראה מקור הלכות אלה בתוספתא קידושין פרק א הלכה יא, תלמוד בבלי קידושין דפים כט-ל, ירושלמי קידושין פרק א הלכה ז. תנא דבי מנשה (מקור תנאי לא נדיר כ"כ כמו שניתן לחשוב) מלמד אותנו שמותר לעשות בשבת הסכמים וסידורים ולדבר על לימוד מלאכה לבן בשבת, כמו לימוד ספר (תורה) וכמו שידוכים (ראה שטיינזלץ שמדגיש שאין מדובר בלימוד האומנות עצמה, גם לא לימוד שאינו כרוך בחילול שבת, אלא בעריכת הסכמים והתקשרויות עסקיות, בדומה להסכם שידוך לבנות. אבל אם כך, גם לימוד ספר הוא לא לימוד ממש אלא הסכם עם מישהו שילמד את הבן וצ"ע). עיסוק כזה בשבת איננו נחשב ל"חפצך" שאסורים בשבת כמו עובדין דחול, אלא "חפצי שמים". ראה רש"י שאומר: "דהא נמי מצוה היא, שכל שאינו מלמדו אומנות – מלמדו ליסטות". נראה שאפשר לקשר גמרא זו במסכת שבת עם דברי רבי מאיר בסוף אבות דרבי נתן הנ"ל ולקשר הכל עם השבת, נכון יותר עם החילופין של מלאכה בששת הימים ושביתה בשבת. מי שאינו עושה מלאכה בחול, סופו לעשותה בשבת ולחללה. לפיכך מותר ואף מצווה ללמד את הבן אומנות גם בשבת, ואין זה "חפצך", על מנת שיעשה מלאכה בימות החול וישמור שבת כראוי וכהלכה. לימוד כזה הוא "חפצי שמים", כמו הקב"ה שעשה את מלאכת הבריאה וציווה עלינו "לעובדה ולשומרה".